

Patrimoni cultural de Menorca

Reflexions per a una diagnosi

Jaume MASCARÓ PONS

Doctor en Antropologia, professor de Filosofia de la UB i membre de la Secció de Ciències Socials de l'IME

No sé si vaig equivocat, però aquestes són les cinquentes jornades de reflexió i commemoració sobre la realitat de Menorca com a reserva de biosfera. En realitat, podríem dir que són simplement una nova oportunitat per reflexionar sobre la nostra realitat, i que el fet d'haver-nos declarat reserva de biosfera és una bona excusa o una oportunitat per a la reflexió o, si es vol, per a una diagnosi de la situació. Fer açò exigiria adoptar una perspectiva més àmplia —pel fet de més distant— entre dos moments temporals. Obrir el focus sempre és més enriquidor, perquè ens deslliga de la conjuntura immediata i ens permet adonar-nos del procés que ha seguit la nostra societat. En molts de camps açò significa establir una correcta comparació entre el que érem en el punt de partida de la nostra avaluació i el que som en el moment en què feim l'anàlisi. En aquestes jornades se suposa que el període d'anàlisi hauria de ser el dels darrers cinc anys, és a dir, des de les jornades anteriors, de 2013. Però el que se'ns demana és una valoració de l'evolució per als propers anys. Qualsevol resposta a la qüestió sense una adequada diagnosi del present em sembla atrevida i superficial, massa intuïtiva, i que dependrà del segment de realitat que l'analista freqüenti. Per açò em limitaré a un repertori de reflexions personals, sense cap pretensió de descripció suficient per a una avaluació que permeti un pronòstic vàlid.

El primer problema és la manca d'indicadors socials i culturals objectius sobre la realitat de Menorca. És una qüestió que, dins i fora de l'IME, he demanat des de ja fa anys. L'abundància d'estudis concrets i d'indicadors mediambientals contrasta de forma aguda amb la pobresa de treballs en indicadors socioculturals. A l'Obsam ho saben bé, i n'han anat introduint alguns. Però el nombre continua sent escandalosament curt i insuficient per a qualsevol anàlisi seriosa. A Menorca tenim una producció de recerca naturalística

molt notable i valuosa, tot i que segur que hi ha col·legues de l'àmbit de les ciències naturals que encara la poden considerar insuficient, atesa l'amplitud de l'àmbit. Tenim abundància de producció històrica, en especial en el camp de l'arqueologia, estimulada els darrers anys per la campanya de Menorca Talaiòtica. I tenim, també, un repertori prestigiós d'economistes que periòdicament ens il·lustren sobre la conjuntura i l'estructura de la nostra dinàmica econòmica, fet que sovint té una significativa incidència en els debats sobre el model, en especial quan entra en qüestió la confrontació sostenibilitat/desenvolupament, tantes vegades vinculada a prejudicis com el de *preservació* és igual a *restricció* i a una *posició antiturisme*.

És cert que en aquest debat entra en joc la tesi que la preservació del patrimoni és fonamental i que malbaratar-lo és suïcida per a Menorca (López Casanovas i Casanovas Camps, 2018). Tanmateix, en aquest context el patrimoni és, per defecte, el patrimoni natural i històric. La realitat social, el capital humà, el patrimoni cultural, ocupen en aquesta tòpica confrontació dels debats públics un lloc menor. Però el més greu és que no tenim les eines per poder fer una valoració adequada d'aquest patrimoni. Un repàs ràpid dels indicadors disponibles ho mostra de manera indiscutible. En els «Indicadors bàsics» que l'Obsam ofereix en la seva pàgina web trobam un repertori molt escàs de dades.

Sobre el *patrimoni cultural*, només dos ítems: la llista de béns d'interès cultural (BIC) declarats a Menorca fins al 2010 i la relació de visitants a museus i monuments. Del primer, destaca l'antiguitat de l'indicador i, pel que fa al contingut, la pràctica inexistència de BIC de l'àmbit etnològic (19 per 1.401 de l'àmbit arqueològic). Sobre *cultura*, només comptam amb les dades dels préstecs de llibres de la Xarxa de Biblioteques. Pel que fa a *activitats culturals*, una relació de nou entitats amb l'adreça dels seus webs. I si bé és cert que entre aquestes n'hi ha dues que tenen una bona informació de l'agenda cultural de Menorca (com són *Injove* i *Menorca. Illa de cultura*), no ofereixen resums ni anàlisis de les activitats que referencien.

La nostra percepció de la realitat cultural de Menorca es basa, com ja he dit, en fragments d'informació objectiva i en intuïcions derivades de l'experiència pròpia o en el reflex que l'activitat cultural té en la premsa local. I aquesta intuïció permet afirmar que a Menorca hi ha una gran vitalitat cultural, si prenem com a referència la quantitat de conferències, concerts, presentacions de llibres, etc. que es fan regularment. Cada setmana hi ha una agenda ben plena d'activitats promogudes per una llarga llista d'institucions i associacions. L'IME, l'Ateneu de Maó, el Cercle Artístic de Ciutadella i el Centre d'Estudis Locals d'Alaior són tal vegada les més conegudes, però n'hi ha moltes més, d'activitats més específiques, com ara Jazz Obert, Fra Roger, Joventuts Musicals, Líthica... i a cada poble hi ha associacions ben actives amb forta incidència local. Pel que fa a publicacions, em limitaré a subratllar, a tall d'exemple, l'activitat editorial de l'IME, probablement la que més textos publica al llarg de l'any. Si prenem com a base les set col·leccions regulars de l'IME, entre 2014 i 2108, és a dir, en els cinc darrers anys, s'han publicat 39 títols, que representen més del 25 % del total de títols publicats per l'IME en el conjunt dels seus trenta anys en aquestes mateixes col·leccions. Si, al costat d'aquestes publicacions, hi posam l'edició de les revistes que encara surten regularment a Menorca

(*Revista de Menorca, Publicacions des Born...*), la impressió d'una vida cultural intensa es fa inevitable.

L'enumeració d'activitats que es programen i es desenvolupen a Menorca obliga a un segon aspecte de l'anàlisi. El concepte de *cultura* que empram en les anàlisis de valoració i diagnòstic em sembla que fa referència només una part de la cultura real. Per una banda hi ha el que podríem anomenar la **cultura productiva** (o *poiètica*), que seria el conjunt d'activitats que fan alguns individus que pretenen crear noves formes d'expressió respecte de la forma de mirar i pensar la realitat existent en una societat. L'acció expressiva en art, música, teatre, dansa, literatura o poesia serà rebuda com a menys o més creativa en funció de l'existència de convencions socials –cànons, tradicions...– respecte de cadascuna d'aquestes formes d'expressió. Entesa d'aquesta manera, la cultura expressiva no és altra cosa que un repertori d'interpel·lacions a la consciència, individual i col·lectiva, d'una comunitat. Aquesta és la cultura que habitualment analitzam com a indicador de l'activitat cultural, tal com he suggerit abans.

Però podem pensar en l'altra cara d'aquesta concepció de la cultura, que seria la **cultura com a resposta** a aquestes interpel·lacions de la cultura expressiva. A títol individual la resposta és sovint de natura emocional i mental, tot i que pot alterar la manera de viure, sentir i pensar de les persones. Però, en el marc social, determinades formes de resposta i les seves implicacions entren a formar part de la manera de viure d'una comunitat. Aquesta és la idea de cultura com a **forma de vida** («forma de pensar, sentir i actuar pròpia d'una comunitat humana», segons M. Harris). Per açò m'atreveria a dir que el **patrimoni cultural** és la *sedimentació històrica de les respostes socials a les interpel·lacions de la cultura productiva*. I açò és el que actualment intentam registrar en l'Inventari de Patrimoni Cultural Immaterial de Menorca.

La dinàmica d'interacció entre aquests dos aspectes de la *cultura*, la producció que interpel·la i l'apropiació social com a forma de vida, no solen ser objecte d'anàlisi més que en determinades perspectives històriques, quan sembla haver-hi una perspectiva temporal suficient per contrastar els canvis socioculturals d'una comunitat. En períodes més curts, els instruments de valoració haurien de centrar-se sobre determinades pràctiques socials que podrien ser considerades significatives i que comencen a ser objecte d'anàlisi, tot i que encara de manera molt insuficient: nivells i qualitat de lectura (llibres, revistes, diaris...), assistència real a les activitats proposades, i molts altres indicadors de la incidència real que l'activitat cultural productiva pot tenir sobre la societat.

Malgrat les mancances que tenim sobre indicadors d'aquest tipus, sí que voldria subratllar, en positiu, la riquesa que la societat menorquina mostra en un dels indicadors socioculturals més interessants: la quantitat significativa d'associacions culturals actives. En el darrer balanç de què he pogut disposar, fet fa pocs mesos, hi ha a Menorca una trentena d'associacions actives que tenen incidència en l'àmbit cultural, i no incloc en elles les que fan referència a assistència social. Crec que és un bon balanç que caldrà estudiar més a fi d'analitzar a fons la seva incidència social i, sobretot, crear les condicions per a una coordinació més eficient.

Referències

López Casanovas, G. i Casanovas Camps, M. À. 2018. *Menorca i Eivissa. Dues illes, dos relats històrics i econòmics*. Palma: Edicions Documenta Balear, amb la col·laboració de l'Institut Menorquí d'Estudis.